

AZ ŐSÖK RITMUSA – ARANYKOR

Debussy | Előjáték az Egy faun délutánjához

Stravinsky | Orpheus – balett

Sibelius | Négy legenda (Lemminkäinen-szvit), op. 22

1. Lemminkäinen és a sziget lányai
2. A tuonelai hattyú
3. Lemminkäinen Tuonelában
4. Lemminkäinen hazatérése

Vezényel | **Hámori Máté**

Claude Debussy: Előjáték az Egy faun délutánjához

Stéphane Mallarmé nevezetes versének első változata 1865-ben keletkezett, a cím ekkor egyértelműen zenei asszociációkat keltett: *Improvisation d'un faune*. Egy későbbi változatban Mallarmé *Monologue*-ra változtatta a feliratot, s ha a költemény nyomán írt Debussy-darab fuvolaszólójára (illetve fuvolaszólóira) gondolunk, mind az improvizáció, mind a monológ eszünkbe juthat. A ma ismert szövegváltozat 1876-ban jelent meg.

A faun-történet Mallarmé számára egy alkotás-lélektani paradoxon megfogalmazását tette lehetővé. Mivel a műalkotások az élményen keresztül tükrözik vissza a valóságot, az élményben szükségszerűen minden testetlenné válik. De sajátos módon a művészi absztrakció, épp a testetlenség által, intenzívebb formában közvetíti a tárgyi valóságot, mint maguk a tárgyak. A faun álarcában megszólaló költő az élet intenzív átélésének lehetőségét adja cserébe a művészi intenzitásért. A lemondás fájdalommal és szenvedéssel jár. A faun azért mond le a nimfa szerelméről, hogy magát a nimfát tökéletesen ábrázolhassa. Célja, hogy a művészet révén örökléthez jutassa. Ujfalussy József így írt: a főszereplő „faun a költemény zenei vonzatát is megtestesíti”. Pánsípjának dallama a *zengő, hiú és egyhangú vonal*, amelyre gondolatok fűződnek fel. „Az bizonyos, hogy ha nem is éppen ezek és nem csak ezek a sorok, a költemény zenei hivatkozásai vonzották a zeneszerzőt.”

Igor Stravinsky: Orpheus

A reneszánsz óta minden évszázad megteremtette a maga Orpheusz-mítosz megfogalmazását a zenés színpadon: a 17. század Monteverdiét, a 18. Gluckét, a 19. Offenbachét és a 20. Stravinskyét. Stravinsky darabját Lincoln Kirstein rendelte a New York-i Ballet Society számára, 1947-ben. A komponálás során Stravinsky szorosán együttműködött George Balanchine-nal, a koreográfia készítőjével. Az Orpheusz-legenda azon változatát követték, melyben Eurüdiké halála után – egyfajta barbár áldozat gyanánt – a bacchánsnők szétmarcangolják Orpheuszt: a mámor lendületében nem tudják fékezni dühüket, melyet Orpheuszt tartózkodása vált ki. Ovidius így fogalmazott az Átváltozásokban:

(...) Orpheus menekült minden szerelemtől,
mit nők nyújthattak: vagy, mert ez okozta keservét,
vagy fogadalma kötötte; sokan vágytak vele hálni,
és sokakat sértett, hogy a dalnok visszavetette.

Monteverdi Orfeusz-adaptációjának (1607) alternatív befejezésében táncbetét (egy moresca) idézi fel a bacchánsnők dühét és Orfeusz bukását. A balettre készülve – írja Eric Walter White – „Stravinsky tanulmányozta Monteverdi és kortársai zenéjét. Nem meglepő tehát, hogy a partitúrában Monteverdi művének áttetsző érzelmi világa és nemes arányai tükröződnek. Jellemzője a mértéktartás. A bacchánsnők tánca kivételével a zene egészen *mezza* vagy *sotto voce*. Még a fúriák zenéje is – Stravinsky saját szavaival – „lágyság, és

az is marad, akárcsak a balett többi része”. Orpheusz lantjának hangzását a hárfa képviseli, mely még akkor is szól, amikor a dalnok már nem él. „Az Epilógusban úgy hangzik, mint valami... kényszer, valami megállíthatatlan. (...) Orpheusz meghalt, a dal tovatűnt, de a kíséret folytatódik.” – mondta egy alkalommal a szerző.

Jean Sibelius: Négy legenda (Lemminkäinen-szvit), op. 22

Sibelius az 1890-es évek első felében egy nagyszabású operán dolgozott, a tervezett mű koncepciója Wagner zenedámáival mutatott rokonságot. Bár a szövegek könyv munkálatai előrehaladott állapotban voltak, a darab végül nem valósult meg. A „kudarc”átmeneti alkotói válságot okozott, a kiutat az 1895-1896-ban írt Négy legenda jelentette. Az új mű centrumában a Kalevala egyik hőse, Lemminkäinen áll. A szvit két tételének zenéje szoros kapcsolatban áll az operával, melynek nyitánya (immár teljesen új költői programmal) „A tuonelai hattyú” című tételben került átdolgozásra. A sokszorososan osztott, áttetsző vonószekari függöny mögött – mintha köd ülne a tájra – tűnik fel a kecses madár. Körvonalai határozottak (az angolkürt dallamával azonosíthatjuk), de valahogy mégis megfoghatatlan, elérhetetlen, távoli. A rendkívül intenzív hangulati töltésű, erőteljes vizuális asszociációkat keltő tételt joggal tartják a zenei impresszionizmus egyik legszebb példájának, melynek ősváltozata egy évvel előzte meg Debussy faun-zenéjét (1894). A kompozíció alapkarakterét meghatározó statikus hangkép olyan modernkori szerzőket is eszükbe juttathat, mint Ligeti György, Arvo Pärt vagy a vizuális művészetekkel szoros kapcsolatban álló finn Kaija Saariaho. A „Lemminkäinen Tuonelában” tétel zenéje is operai fogantatású, a kerettételeket viszont a megújuló inspirációnak köszönhetjük. Egy 1894 nyarán írt Sibelius-levél arról árulkodik, hogy az operatervek feladása mögött a wagneri esztétikától való eltávolodás is állhat. „Azt hiszem, hogy inkább zenei festő és költő vagyok. Egyre közelebb érzem magamhoz Liszt zeneiségét és azt, amit a szimfonikus költemények jelentenek. Most egy olyan témán dolgozom, mely különösen kedves számomra.”

Lemminkäinen isteni származású hős, akitől nem áll távol a léhaság, olykor-olykor hirtelen haragú. Miután Lemminkäinen megöli gazdáját, anyja tanácsára a lányok szigetére menekül. Innen (Sibelius változatában) a túlvilágra vezet útja (Tuonela), ahol a mitikus madár, a hattyú elejtésének feladata várja. Mivel nem sikerül egyetlen nyíllövessel leteríteni a hattyút, a hős testét nyolc darabba vágják és az alvilág folyójába hajítják. Lemminkäinen anyja innen halássza ki egy rézgereblye segítségével, majd életre kelti.

A négytételes kompozíció szimfóniaként is értelmezhető, szonátaformájú nyitótétellel, lassú tétellel, egy infernális scherzóval és egy örömteli fináléval. A hét befejezett szimfóniát jegyző Sibelius idős korában gyakran fogalmazott úgy, hogy valójában kilenc szimfóniát írt, „mivel a *Kullervóban* és *Lemminkäinen-szvitben* is van tisztán szonátaformában álló tétel”.